

देऊया लढा निर्धाराने ॥

जगू या आत्मसन्मानाने ॥

नवी मुंबई महानगरपालिका महिला तक्रार निवारण समिती

खालील अनुभवांमुळे तुम्हाला राग येतो किंवा त्रास होतो का?

लैंगिकता सूचक शारीरिक स्पर्श, अश्लील फोन, अश्लील बोलणे, लैंगिकता सूचक शेरे मारणे, अश्लील विनोद सांगणे, टक लावून पाहणे, अनावश्यक स्पर्श, चुकून शरीराच्या विशिष्ट अवयवांना स्पर्श करणे, घसटणे, कोपरणे, अती जवळ येणे, अश्लील वा धमकीची पत्रे पाठवणे, ऑफिस/बाथरूम/लिफ्टच्या भिंतीवर लिखाण किंवा चित्र लावणे इ.

अशा नकोशा अनुभवांना जर तुम्ही बळी पडत असाल, तर तुमचा छळ होत आहे !

आपल्याला माहीत आहे का ?

भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाने १९९७ मध्ये कामाच्या ठिकाणी होणाऱ्या लैंगिक छळाची सर्वप्रथम नोंद घेतली, त्याची व्याख्या दिली व ही स्त्रियांच्या मानवीय हक्क उल्लंघनाची बाब असल्याचे जाहीर केले. सर्वोच्च न्यायालयाने आदेश जाहीर केले जेणेकरून छळापासून मुक्त कार्यस्थळ वातावरण निर्माण करण्याची जबाबदारी आस्थापनाच्या मालकावर / प्रमुखावर/ व्यवस्थापनावर लादली आहे. आस्थापना मधील अधिकारी व्यक्तींनी व प्रमुखांनी प्रतिबंधात्मक व्यवस्था करायची आहे व लैंगिक छळाच्या तक्रारीची दखल घेण्यासाठी तक्रार व्यवस्था नेमायची आहे.

कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ ही सर्रास घडणारी गोष्ट आहे का ?

लैंगिक छळाचा अनुभव सर्वांनाच वेगवेगळ्या रूपात येतो. पण त्या बदल जास्त बोलले जात नाही. जेणे करून तो एक अदृश्य गुन्हा झाला आहे. बहुतेक महिला फार भिती दायक असल्यामुळे या छळाकडे दुर्लक्ष करतात. अशा भितीदायक स्वरूपात देखिल या गुन्ह्याची तक्रार करणे फार कठिण असते. याचे कारण म्हणजे तक्रारीचे होणारे परिणाम सुद्धा भितीदायक असतात.

मग लैंगिक छळाला आळा घालण्यासाठी/ छळ रोकण्यासाठी काय करावे ?

लैंगिक छळ आपोआप थांबेल असे समजून त्याच्याकडे दुर्लक्ष करू नये. तो आपोआप थांबणार नाही. या छळासाठी स्वःताला जबाबदार/दोषी समजू नये. लैंगिक छळ म्हणजे तुमच्या विरुद्ध केलेला एक हिंसेचा प्रकार आहे. यात तुमचा काही दोष नाही.

लैंगिक छळ म्हणजे का ?

- ❏ नकोसा शारीरिक स्पर्श
- ❏ शरीर संबंधासाठी मागणी किंवा विनंती
- ❏ लैंगिकतासूचक शेरे मारणे वा अश्लील बोलणे.
- ❏ कामुक वा अश्लील चित्रे दाखविणे
- ❏ लैंगिकतासूचक शारीरिक, मौखिक वा निःशब्दपणे केलेली अशी कोणतीही कृती यामध्ये नकोसे किंवा अस्वागतार्ह (unwelcome) हा मुद्दा खुप महत्वाचा आहे. उदा. अश्लील चित्रे दाखविणे, अनावश्यक स्पर्श करणे, जवळ जाणे, धक्का लावणे, कोपरणे, घसटणे, शरीराकडे टक लावून बघणे याप्रकारे लैंगिक हेतूने केलेले वर्तन वर उल्लेखलेली अस्वागतार्ह, मनाविरुद्ध वर्तणूक म्हणजे मैत्रीपूर्ण, स्वागतार्ह व परस्पर समजुतीने केलेल्या वागणुकीच्या विरुद्ध केलेली वागणूक.

हे मार्गदर्शक आदेश कोणाला लागू होतात ?

सरकारी तसेच खाजगी आस्थापना, हॉस्पिटल, विद्यापीठे तसेच असंघटितक्षेत्र, मासिक वेतन घेणाऱ्या , मानधन घेणाऱ्या तसेच स्वयंस्फूर्तीने (Voluntarily) काम करणाऱ्या सर्व स्त्रियांना याचा फायदा होऊ शकतो. या सर्व आस्थापनांमधील अधिकारी व्यक्तींनी वा प्रमुखांनी यासंबंधात काही नियम आणि प्रतिबंधात्मक व्यवस्था करायची आहे.

याला प्रतिबंध कसा करावा ? अधिकारी वा कर्मचारी वर्गाच्या जबाबदाऱ्या.

- हे आदेश प्रसिध्द करणे, वितरीत करणे जेणेकरून ते जास्तीत जास्त लोकांपर्यंत पोहोचतील.
- सरकारी व सार्वजनिक क्षेत्रातील आस्थापनांच्या वर्तणूक व सेवेच्या नियमांमध्ये या मुद्द्याचा अंतर्भाव होण्यासाठी आवश्यक ते बदल करणे.
- Industrial Development, Act १९४६ च्या स्थायी आदेशांमध्ये याचा समावेश करावा म्हणजे खाजगी क्षेत्रात हा मुद्दा दुर्लक्षिला जाणार नाही.
- कामाच्या जागी स्वच्छता, आरोग्य, विश्रांती यासाठी योग्य ती परिस्थिती असावी. कामाचे वातावरण हे स्त्रीविरोधी नाही तसेच स्त्री म्हणून तिला पक्षापाताची वागणूक मिळणार नाही असा विश्वास स्त्री कर्मचाऱ्यांना वाटायला हवा.

शिस्तभंगसंदर्भात कारवाई

- जिथे असे वर्तन सेवेच्या नियमानुसार गैरवर्तन ठरेल, तिथे शिस्तभंग केल्याबद्दल योग्य ती कारवाई करण्यात यावी.
- जिथे अशा प्रकारचे वर्तन फौजदारी गुन्ह्यांच्या नियमाखाली येत असेल तिथे व्यवस्थापनाने योग्य त्याठिकाणी तक्रार नोंदवावी.
- पिडीत व्यक्तीला स्वःताची वा गुन्हेगार व्यक्तीची बदली मागण्याचा पर्याय असावा.

अधिकारी/प्रमुख/व्यवस्थापनाच्या जबाबदाऱ्या.

- लैंगिक छळाच्या गुन्ह्यांची गंभीर गुन्हा म्हणून दखल घ्यावी.
- अशा घटना हाताळण्याची तसेच प्रतिबंधाची व्यवस्था करण्याची जबाबदारी उचलावी.
- लैंगिक छळ रोखण्यासाठी व्यवस्थापनाने धोरण ठरवावे. प्रत्येक मालकाने/व्यवस्थापनाने हे केलेच पाहिजे
- कामाची जागा ही छळापासून तसेच गैरकायदेशीर कृत्यांपासून मुक्त असल्याचे आश्वासन या धोरणात असावे. त्यात खालील गोष्टींचा समावेश असावा.

- १) लैंगिकछळ म्हणजे काय याची उदाहरणांसह स्पष्ट व्याख्या करावी.
- २) लैंगिक छळाला प्रतिबंध तसेच असे वर्तन अक्षम्य गुन्हा असून त्यासाठी शिक्षा होऊ शकते हे स्पष्ट करावे.
- ३) तक्रारीची प्रक्रिया स्पष्टपणे नमूद करावी.
- ४) अशा गुन्ह्याच्या प्रत्येक आणि अप्रत्यक्ष परिणामांची दखल घेऊन नुकसान भरपाई निश्चित करावी.

- तक्रार समितीच्या प्रमुखपदी स्त्री असावी आणि समितीच्या कमित कमी ५०% सभासद महिला असाव्यात. समितीत सर्व प्रकारच्या कर्मचाऱ्यांना प्रतिनिधीत्व मिळावे. समितीतील व्यक्तींची नावे आणि फोन नं. सर्वांना दिसतील असे लावावे. तक्रारीच्या निवारणासाठी प्रक्रियेवर वेळेचे बंधन असावे. प्रक्रियेत अनौपचारिकता असावी. तक्रार व चौकशी प्रक्रियेची नीट नोंद करावी. अशा प्रकारच्या तक्रारी करण्यास खुप धैर्य लागते. खुप वेळ लागतो हे सत्य समितीने लक्षात घावे.
- नुकसान भरपाई निश्चित करून गुन्हेगाराला त्या प्रमाणे दंड करावा. या मध्ये गरजेनुसार समज देणे ते निलंबन यामध्ये योग्य ते पाऊल उचलावे.

- ❏ पीडित व्यक्तीच्या संरक्षणाची व गुप्ततेची काळजी घेतली जावी. पीडित व्यक्तीला पक्षपाताची वागणुक मिळू नये तसेच नोकरी जाण्याचे दडपण देऊ नये याची काळजी घेतली जावी. चौकशीनंतर आरोपी व्यक्ती दोषी आढळल्यास शिस्तभंगाची कारवाई व्हावी. ज्यामध्ये निलंबनाची कारवाई होऊ शकते.
- ❏ कामाच्या ठिकाणी सगळीकडे लैंगिक छळाच्या संदर्भातील धोरणे जाहीर करावे. सर्व कर्मचाऱ्यांशी याबद्दल चर्चा व्हावी. कामाच्या ठिकाणी संबध येणाऱ्या बाहेरच्या लोकांनाही उदा. सप्लायर, कस्टमर, इ. हे धोरण माहित करून द्यावे.
- ❏ लैंगिक छळाच्या प्रतिबंधासाठी जाणीव जागृतीचे कार्यक्रम वरचेवर घेण्यात यावेत.
- ❏ स्त्रीयांना सन्मानाने वागवता यावे यासाठी व्यवस्थापनाने प्रयत्न करणे गरजेचे आहे.
- ❏ लैंगिक छळाच्या प्रतिबंधासाठी आणि निराकरणासाठी प्रतिबंधात्मक धोरण ठरवले आणि हि व्यवस्था आरोपीचे संरक्षण करणारी नसावी.
- ❏ नियमीत वेतन, मानधन या स्वेच्छेने काम करणाऱ्या सर्व स्त्रीया या आदेशांच्या छत्राखाली येतात. शासकिय, खाजगी, असंघटीत, अशा सर्वच क्षेत्रातील स्त्रीयांना या आदेशाखाली संरक्षण मिळण्याचा हक्क आहे.
- ❏ कामगार संघटनेच्या सर्व सभासदांनी ही अशा शोषन व अपमान करणाऱ्या प्रथापासून दूर रहायला हवे. कामाच्या ठिकाणी निर्माण होण्यासाठी प्रयत्न करणे हे संघटनेचे कर्तव्य आहे. मालका कडून, सहकाऱ्याकडून वा तिसऱ्या व्यक्तिकडून होणारा लैंगिक छळ चालवून घेतला जाणार नाही हे स्पष्टपणे कळायला हवे.

महिला तक्रार निवारण समितीचा स्त्री कर्मचाऱ्यांना सल्ला

- ❏ तक्रार नोंदणी बाबतच्या व्यवस्थेचा/समितीचा त्यांनी वापर करावा. लैंगिक छळ आपोआप थांबेल या भ्रमात राहू नये. गप्प राहील्याने हा छळवाद वाढतच राहतो आणि तक्रार करे पर्यंत खुप उशिर झाल्यासारखे वाटू शकते.
- ❏ लैंगिक छळ करणाऱ्या व्यक्तीस अशा वर्तवणूकचा त्रास होत असल्याचे व असे वर्तन थांबवावे असे सरळ सांगावे. या वर्तनाविषयी स्पष्ट विधाने करावी.
- ❏ आपल्या सहकाऱ्यांना हे अनुभव मोकळे पणाने सांगावे कारण कदाचित त्यांनाही असे अनुभव येत असतील किंवा ते तुमच्यावर येणाऱ्या परिस्थिचे साक्षी असतील.
- ❏ लैंगिक छळा बद्दल माहिती सर्व तपशीलासह नोंदवून ठेवा त्या साठी एखादी डायरी लिहीत चला. त्यात तारीख, वेळ, जागा व घटना लिहून ती सुरक्षित जागी ठेवा.
- ❏ आपल्या सहकाऱ्यांशी याबद्दल वारंवार बोला कदाचित पुढे त्यांचा साक्षीदार म्हणून उपयोग होऊ शकेल.
- ❏ या बाबत फोटो किंवा अपमानस्पद लिखाण जे काय तुम्हाला मिळेल ते जपून ठेवा. मग हे फोटो मालक, सहकारी, मुकादम, मजूर किंवा
- ❏ कामाच्या जागेच्या संदर्भात अन्य कोणीही पाठविलेले असो.
- ❏ असे लिखाण संगणकावर असेल तर त्याची प्रत ठेवावी. कारण पुढे ते रद्द वा काढून टाकले जाऊ शकते.
- ❏ लैंगिक छळाचे अनुभव असल्यास स्वःताला दोष देऊ नका. या अपराधी मानू नका.
- ❏ आपल्या कामच्या रेकॉर्ड संदर्भातील सर्व कागदपत्रे प्रमाणपत्रे जपून ठेवा तोंडी मिळालेल्या शेऱ्याची ही नोंद करा. आपण केलेल्या कामाची नोंद नोंद करा.

नवी मुंबई महानगरपालिकेमध्ये न.मुं.म.पा. ई.टी.सी. केंद्राचे संचालक डॉ. वर्षा भगत यांच्या अध्यक्षतेखाली महिला तक्रार निवारण समितीची स्थापना करण्यात आली आहे. त्याची कार्यपद्धती खालील प्रमाणे :

नवी मुंबई महानगरपालिकेतील महिला तक्रार निवारण समितीची कार्यपद्धती.

- ❏ महिला तक्रार निवारण समितीत एक अध्यक्ष, एक उपाध्यक्ष तसेच एक अशासकिय सदस्य व इतर सदस्य यांचा समावेश व्हावा.
- ❏ लेखी तक्रार घेणे व कार्यवाही करणे
- ❏ प्राप्त तक्रारी संदर्भात बैठक व चर्चा आयोजित करणे
- ❏ प्राप्त तक्रारी संदर्भात चौकशी करणे.
- ❏ दोन्ही पक्षाचे म्हणणे (बाजू) ऐकून घेणे.
- ❏ प्राप्त तक्रारी संदर्भात योग्य तो सल्ला व मार्गदर्शन करणे.
- ❏ प्राप्त तक्रारी संदर्भात चौकशी अहवाल सादर करणे.
- ❏ महाराष्ट्र नागरी सेवा नियम १९९७ नुसार तक्रारी संदर्भात दोषारोप पत्र तयार करून ते संबंधित अधिकाऱ्यावर बजावणे.
- ❏ निर्णयाची एक प्रत ही महाराष्ट्र राज्य महिला निवारण समितीकडे सादर करणे.
- ❏ महिला तक्रार निवारण समितीचा वार्षिक अहवाल हा महाराष्ट्र राज्य महिला समितीस सादर करणे.

नवी मुंबई महानगरपालिकेतील महिला तक्रार निवारण समितीचे विशेष अधिकार

- ❏ महिला तक्रार समिती ही एक वैधानिक स्वयंशासित संस्था असेल.
- ❏ चौकशीची शहानिशा करून दिलेला चौकशी अहवाल महिला तक्रार निवारण समिती सादर करू शकेल व तो अंतिम समजला जाईल
- ❏ चौकशी संदर्भात कोणत्याही कार्यालयातून सार्वजनीक अभिलेख किंवा त्याची प्रत महिला तक्रार निवारण समिती मागवू शकेल.
- ❏ चौकशी करताना चौकशी संबंधित कोणत्याही व्यक्तिस महिला तक्रार निवारण समिती हजर राहण्यास फर्मावू शकेल.

अधिक माहितीसाठी संपर्क करा.

न.मुं.म.पा. - महिला तक्रार निवारण समिती

'etc' अपंग शिक्षण, प्रशिक्षण व सेवासुविधा केंद्र

प्लॉट नं. ३D, से. नं. ३० A, रघुलीला मॉलच्या एक्झिट गेटच्या समोर,

वाशी स्टेशन, वाशी, नवी मुंबई फो. नं. ०२२-२७८१२९६२/०२२-२७८१२९७२

समितीचा ई-मेल : safewomen.nmmc@gmail.com